

УДК 342.7

DOI <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2025.2.8>**І. І. Слонь**аспірант кафедри цивільного, адміністративного та фінансового права
Класичного приватного університету

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РЕЖИМУ ПУБЛІЧНОГО ПОРЯДКУ В СУЧАСНОМУ МІЖНАРОДНОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ

В сучасному праві публічний порядок – складний багатоаспектний феномен, який охоплює основоположні принципи правопорядку, моральні засади суспільства й фундаментальні правові цінності. Його роль насамперед збільшується на фоні глобалізації й інтеграції правових систем, якщо постає потреба захисту національних правових традицій і цінностей. Розгляд публічного порядку відіграє значущу теоретичну й практичну роль для того, щоб правова система України розвивалася, насамперед у розрізі адаптації національного законодавства до європейських правових стандартів й гарантування дієвого правового регулювання суспільних відносин.

Публічний порядок є поняттям, яке має у своєму складі три складові: зміст, інструменти його регулювання й цілі формування. До інструментів регулювання суспільних відносин, що визначають зміст публічного порядку, належать правові й, крім того, решта соціальних норм, зокрема норми моралі, звичаї, релігійні норми, правила громадського співжиття. До цілей публічного порядку відносяться: створення належних обставин для нормальних умов життєдіяльності людини; гарантування втілення права власності; підтримка потрібних передумов відповідної діяльності юридичних осіб, їхніх посадових осіб і громадських формувань. Своєю чергою, зміст публічного порядку визначають наступні системи суспільних відносин: система суспільних відносин, які гарантують нормальні умови життєдіяльності особи; система суспільних відносин, що гарантують втілення права власності; система суспільних відносин, які гарантують відповідну діяльність юридичних осіб, їхніх посадових осіб і громадських формувань. Наголошено, що останніми роками в чинному українському законодавстві не просто замінено поняття «громадський порядок» на «публічний порядок», тому що категорія «публічний» - ширша за своїм змістом та роллю й більш точно віддзеркалює галузь як охорони, так і скоєння проступків.

Ключові слова: публічний порядок, громадський порядок, міжнародне приватне право, правопорядок, засоби, цілі.

Постановка проблеми. Наразі в країні реалізовано й заплановано ряд заходів, які мають позитивним чином здійснювати вплив на обстановку зі злочинністю. Це й реформування правоохоронних органів, а також їхніх структурних підрозділів, переобладнання і навчання особового складу, переоцінювання й зміна самої концепції підходу щодо надання правоохоронних послуг громадянам – з карально-репресивного до сервісного, та інше. Остання зі стадій цих заходів – покращення діючого законодавства, без чого складно усвідомлювати настання будь-яких змін позитивного характеру. Досліджуючи сектор забезпечення безпеки громадян, варто зауважити, що зважаючи на уніфікацію й імплементацію певних норм Євросоюзу в певних нормативно-правових актах на законодавчому рівні, перший раз використано поняття «публіч-

ний» в різних його похідних. Так, 2 липня 2015 р. Верховна Рада України прийняла Закон України «Про Національну поліцію», в якому йдеться про «публічний порядок» і «публічну безпеку». Незважаючи на конструктивну критику певних положень згаданого закону деким із вчених і практиків, все таки визнаємо згаданий факт позитивним через ряд причин. Передусім це має зв'язок із тим, що сталася не проста заміна термінів – «громадський порядок» на «публічний порядок». На нашу думку, поняття «публічний» ширше за своїм змістом та значенням та значно точніше віддзеркалює сектор як охорони, так і скоєння проступків. Однак в такому разі постає питання здійснення наукової перевірки та, відповідно, визнаємо, що у нинішній ситуації постає необхідність у систематизації понять щодо структури й головних складових

дефініції «публічний порядок», пошуків шляхів його покращення на основі введення нових концептуальних підходів стосовно розв'язання проблем в згаданій галузі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематику режиму публічного порядку такі науковці як В. Балдинюк, О. Васильчук, Р. Герасимчук, С. Гринько, І. Звягіна, І. Здреник, Т. Ківалова, І. Костяшкін, В. Кучер, М. Латинський, М. Лошицький, А. Манжула, В. Парасюк, А. Подоляк, І. Руцка та інші. Попри існування наукових досліджень, які мають зв'язок зі згаданими раніше поняттями, переконані, що питанню формулювання поняття «публічний порядок» надано недостатньо уваги.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є розкриття теоретичних основ режиму публічного порядку в сучасному міжнародному приватному праві.

Виклад основного матеріалу. Варто зауважити, що, розкриваючи обрану тематику, насамперед доречно пояснити значення терміну «публічний порядок», тому що від змісту цього формулювання, від чіткого визначення його меж залежить також розуміння суті його охорони. Крім того, зауважимо, що в своєму дослідженні ми додержуємося того принципу, що напрацьовані наразі погляди вчених і законодавця стосовно використання в чинному й перспективному законодавстві поняття «публічний» і його похідних – найприйнятніші. Однак у процесі вивчення джерел застосовуватимемо поняття, які спорідні зазначеній категорії в авторському викладі, у той же час це не значить, що їх треба розуміти як тотожні чи однозначні. Публічний порядок – термінова потреба організованого суспільства, для котрого властивий такий стан суспільних відносин, який гарантує нормальну життєдіяльність особистості, громадський спокій і безпеку. Як соціально-правовому феномену публічному порядку характерна порівняна самостійність, що виражається у його своєрідних особливостях, які відмінні від особливостей решти соціально-правових феноменів.

В наукових джерелах є чимало підходів щодо формулювання дефініції «публічний порядок», так, переважно зустрічається його споріднене формулювання «громадський порядок», кожне з них тим чи іншим чином виражає його суть як суспільного феномена. Вивчення категорії «публічний порядок» в широкому й вузькому значенні відіграє не лише теоретичну, а й практичну роль, тому що підтвердження того факту, що публічний порядок у вузькому

його значенні є системою зв'язків та відносин (переважно в громадських місцях), які урегульовані нормами права, дозволить законодавцю повністю застосовувати силу правових норм (заборон та дозволів) з метою конкретного встановлення правового статусу громадян, юридичних осіб і громадських формувань, втілення котрого залежить від характеристики публічного порядку. Ми ж поняття «публічний порядок» пропонуємо розглядати як урегульовану правовими й іншими соціальними нормами систему суспільних відносин, яка гарантує захист прав та свобод громадян, їхнього життя та здоров'я, повагу до честі й людської гідності, додержання норм суспільної моралі.

Сучасне розуміння публічного порядку сформувалося передусім наукою міжнародного приватного права, зокрема англійською, французькою, німецькою правовими системами. Насамперед це стосувалося охорони національного публічного порядку держави під час розгляду й вирішення спорів за участю іноземного елемента. Згодом термін «публічний порядок» поширився у інші галузі права. В міжнародному приватному праві публічний порядок охоплює сукупність норм права, дія яких спрямована на обмеження (виключення) застосування іноземного права у випадку, коли їх реалізація суперечить основним засадам правопорядку країни місця суду [1].

У площині адміністративного права порядок довгий час інтерпретувався як громадський порядок, у зв'язку з чим отримав багато різноманітних тлумачень. А. Подоляк доводить, що найбільш чітким і правильним є таке визначення категорії: «Громадський порядок – це неухильне дотримання громадянами правил поведінки у громадських місцях (на вулицях, площах, стадіонах, в парках, гуртожитках, житлових будинках тощо), що забезпечує спокійні умови для суспільно корисної діяльності, побуту і відпочинку людей» [2]. Поняття публічного порядку прийшло на заміну громадському не тільки завдяки розвитку законодавства, але й завдяки посиленню компаративістських досліджень. У розумінні зарубіжних учених, публічний порядок – це сукупність імперативних і заборонювальних норм, які обмежують свободу договору. Деякі науковці також убачають у публічному порядку інструмент, за допомогою якого суд може вважати недійсною ту угоду, яка хоча і не порушує закон і не є суперечною з «добримими моральями», але тим не менш не узгоджується з умовами суспільного життя чи «суспільними

інтересами» [3]. Тобто іноземні науковці переважно вбачають у публічному порядку «диктат влади», певний набір офіційних вимог про те, як суспільство має жити [4].

Аналіз сучасних правових, політологічних та соціологічних джерел дозволяє зробити висновок, що поняття «публічний порядок» використовується у таких значеннях: публічний порядок як стан впорядкованості державно-правових відносин у галузі реалізації державної політики (передусім у сфері адміністративно-розпорядчих відносин); публічний порядок як імперативне правило, що виключає реалізацію домовленостей сторін, закріплених у приватноправовому контракті; публічний порядок як принцип, на основі якого оцінюється можливість застосування зарубіжного права; публічний порядок як принцип, на основі якого оцінюється можливість реалізації приписів юрисдикційних актів зарубіжних судових та арбітражних установ. У першому значенні публічний порядок увібрав у себе аспекти різних галузей діяльності та відображає комплексне розуміння в контексті державно-правового устрою окремої країни. Три інших значення публічного порядку пов'язані зі здійсненням державної політики у сфері охорони й підтримання правопорядку. Тобто, досить умовно можна стверджувати, що публічний порядок як інструмент обмеження здійснення договірних прав та обов'язків за контрактами, застосування іноземного права та виконання рішень іноземних судів та арбітражів лежить у площині реалізації державою та її органами правотворчої, правоохоронної та правозахисної функції. Враховуючи таку багатогранність публічного порядку, ученим-юристам завжди було досить складно сформулювати дефініцію цього терміну, а існуючі визначення часто не враховують усіх аспектів публічного порядку як поняття юридичного, однак полігалузевого за своїми проявами [5].

Відповідно до ч. 1 ст. 12 Закону України «Про міжнародне приватне право» публічний порядок законодавець розглядає як синонім основам правопорядку. Відповідно до названого закону норма права іноземної держави не застосовується у випадках, якщо її застосування призводить до наслідків, явно несумісних з основами правопорядку (публічним порядком) України [6].

Поняття публічний порядок широко використовується у міжнародному приватному праві. Зокрема, застереження про публічний порядок (*ordre public*) є загальноновизнаним інститутом міжнародного права і застосовується

у механізмі регулювання приватноправових відносин з іноземним елементом. Він розглядається як один з основоположних принципів міжнародного приватного права. Сутність його полягає в обмеженні застосування іноземного права, яке має застосовуватись у регулюванні конкретних цивільно-правових відносин, обтяжених іноземним елементом, відповідно до колізійних норм тієї чи іншої держави. Проблема публічного порядку пов'язана з найскладнішими правовими механізмами міжнародного приватного права. Зокрема, йдеться про співвідношення публічного і приватного інтересів, межі втручання держави та її судової системи у відносини між приватними особами, що знаходяться в різних країнах, можливості поєднання принципу автономії волі сторін із імперативними нормами національних законів, припустимості застосування іноземного закону на території іншої держави [7].

Як відомо, перші спроби дослідити публічний порядок у межах міжнародного приватного права традиційно пов'язують з іменами Дж. Сторі, Ф. К. фон Савіньї та Р. Манчіні. Джо-зеф Сторі публічний порядок пов'язував з інтересами нації та її суверенітетом. Іноземне втручання, вважав вчений, навіть у межах визнання іноземного права, є втручанням у суверенітет країни. Суверенітет лежить в основі повноважень, наданих нації в сучасних міжнародних відносинах, і його сутність охоплює повний та абсолютний контроль над внутрішніми справами країни [8].

Як зазначає І.Н. Звягіна, публічним порядком є публічно-правові відносини, які мають імперативний характер і визначають основи суспільного ладу держави [9]. Публічний порядок є насамперед принципом права, спрямованим на реалізацію державної політики щодо недопущення завдання шкоди фундаментальним інтересам і цінностям суспільства й держави: правам людини й громадянина, державному устрою та суверенітету, основоположним принципам і засадам нормативного регулювання в певних галузях права тощо [10].

Поняття «публічний порядок» використовується у міжнародному приватному праві України і праві зарубіжних країн: перше відображає загальні стандарти, а друге відображає цінності, які визнані законом найбільш охоронюваними на певному історичному етапі. Очевидно, що загальноновизнаних дефініцій категорії «публічний порядок» немає і бути не може. Як зазначає проф. Т.С. Ківалова, визначення змісту

та призначення категорії публічного порядку є однією з найскладніших проблем колізійної науки і судової практики, що зумовлене декількома чинниками: по-перше, серйозний практичний розвиток цього інституту почався в Україні нещодавно, з лібералізацією участі суб'єктів господарської діяльності в зовнішньоекономічних відносинах [11].

Правильному визначенню поняття «публічний порядок» сприяє також аналіз таких його елементів, як мета підтримки публічного порядку та гарантії його міцності. Мета підтримки публічного порядку полягає у вихованні поваги до суспільства і суспільної моралі та створенні максимально сприятливих умов для нормального і безперебійного функціонування державних і громадських організацій. Натомість кожна людина повинна виробити звичку суворого дотримання правил співжиття, потреби погоджувати свої дії і вчинки з вимогами правових і моральних правил [12].

Ми вважаємо, зміст публічного порядку формують наступні системи суспільних відносин:

1) система суспільних відносин, які гарантують нормальне середовище для життєдіяльності людини;

2) система суспільних відносин, що гарантують втілення права власності;

3) система суспільних відносин, які гарантують відповідну діяльність юридичних осіб, їхніх посадових осіб і громадських формувань.

Відносини такого плану не обов'язково мають пов'язуватися якраз із громадськими (публічними) місцями, тому що порушення публічного порядку можуть траплятися за межами цих місць, приміром, порушення режиму тиші в багатоквартирних будинках.

Наступна неодмінна складова публічного порядку – інструменти регулювання суспільних відносин, що визначають зміст публічного порядку: правові, й, крім того, інші соціальні норми, зокрема норми моралі, звичаї, релігійні норми, правила громадського співжиття. Завдяки їм визначаються заборони на вчинення деяких дій і, крім того, змога та порядок застосування санкцій.

Через правові норми регулюються найбільш складні та важливі суспільні відносини. Водночас багатогранність суспільного життя не дає змоги урегулювати всі суспільні відносини правовими засобами. Численні суспільні відносини мають нескладний характер і в результаті повсякденного прояву не потребують правового регулювання та застосування інших заходів

державного забезпечення, а підтримуються громадською правосвідомістю, високою правовою культурою, правилами громадського співжиття, моральними нормами, звичаями. У зв'язку з цим велике значення має виявлення сутності правил співжиття, які входять у систему засобів регулювання суспільних відносин у сфері громадського порядку. Для правил громадського співжиття, які склалися в нашій країні, характерна та обставина, що формуються вони не державою, а громадською правосвідомістю та регулюють переважно зовнішній аспект взаємин людей [13].

При цьому в міжнародному приватному праві порушення публічного порядку є лише однією з підстав недійсності правочину, яка використовується поряд з іншими і застосовується тільки у виняткових, визначених законом, випадках. Як вказується, застосування публічного порядку є лише винятком у судовій практиці, а не правилом, у той час, як акти визнання правочинів, що суперечать закону, приймаються регулярно [14].

Вище перераховані складові публічного порядку не вважаються винятково типовою єдністю, а є взаємозалежним комплексом. Комплекс, котрому властивий відповідний ступінь формування та налагодження взаємозв'язків, вносить у публічний порядок якості упорядкованості, що відзначається розмірністю, злагодженістю та регулярністю різноманітних процесів життя суспільства, сприятливими умовами для втілення прав та свобод громадян, що зафіксовані в Конституції України.

Висновки і пропозиції. Таким чином, публічний порядок є поняттям, яке формується з трьох складових, зокрема змісту, інструментів його регулювання і цілей визначення. Як інститут міжнародного приватного права публічний порядок є комплексом норм права, дія котрих націлена на те, щоб обмежити (виключити) використання іноземного права й/або актів іноземних судових органів або арбітражів у разі, якщо їхнє виконання не відповідає головним принципам правопорядку держави місця суду. Публічний порядок можна, крім того, досліджувати як інститут законодавства, іншими словами, як сукупність правових норм, які здійснюють регуляцію відносин, пов'язаних із застосуванням застереження щодо публічного порядку й правових наслідків подібного застосування. Стосовно третього значення публічного порядку як правового інструмента колізійного регулювання варто наголосити, що в згаданому розрізі публічний порядок слід вивчати як певний механізм, що дає змогу суду

(арбітражу) здійснити виключення застосування іноземного права та/або відмовити у визнанні та приведенні до виконання іноземного судового рішення або рішення арбітражу (застереження). Водночас публічний порядок, реалізуючись в нормі права – застереженні, являється інструментом правового регулювання, що здійснює регуляцію відповідних відносин, ґрунтуючись на механізмі обмеження дії іноземного права або відмови у визнанні й виконанні іноземних судових (арбітражних) рішень, надавши правозастосовочому органу повноваження для того, щоб застосовувати такі обмеження. Публічний порядок як принцип міжнародного приватного права означає ключові, вихідні принципи правопорядку, порушення котрих шляхом використання іноземного права або визнання й виконання рішень іноземних судів (арбітражів) неприпустиме. Публічний порядок як вчення у контексті теорії міжнародного приватного права є сукупністю вчень, теорій, переконань, гіпотез, принципів та висновків щодо суті публічного порядку в міжнародному приватному праві, механізмом його правового регулювання й порядку застосування певних правових норм, і, крім того, наслідків подібного правозастосування.

Список використаної літератури:

1. Кучер В. О., Парасюк В. М., Здреник І. В. Публічний порядок та інтереси держави і суспільства: категорії приватного та господарського права. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2023. № 1. С. 3–10.
2. Подоляк А. Громадський порядок: сутність, поняття та форми забезпечення. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2009. № 2. С. 54–60.
3. Балдинюк В. В. Забезпечення застосування колізійної норми: кваліфікація, відсилання, обхід закону в міжнародному приватному праві : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2008. 193 с.
4. Герасимчук Р. В. Поняття публічного порядку як об'єкта адміністративно-правового регулювання. *Вісник ХНУВС*. 2022. № 3 (98). С. 115–120.
5. Латинський М. Е. Публічний порядок як комплексна категорія в сучасному міжнародному приватному праві. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2018. № 4. С. 24–29.
6. Про міжнародне приватне право: Закон України від 23 червня 2005 р. № 2709-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text>
7. Руцак І. В. Публічний порядок як правова категорія: доктринальний аналіз. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2024. Випуск 86. С. 409–414.
8. Story J. Commentaries on the Conflict of Laws, foreign and domestic. Boston : C. C. Littleand J. Brown, 1846. 877 pp.
9. Звягіна І. Н. Застосування застереження про публічний порядок у сучасному міжнародному приватному праві. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2018. Випуск 48. Том 1. С. 90–93.
10. Гринько С. Д., Костяшкін І. О. Публічний порядок та його роль в сучасному цивільному праві. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2021. № 51. С. 76–80.
11. Ківалова Т.С. Зобов'язання відшкодування шкоди у цивільному законодавстві України (теоретичні аспекти). Одеса : Юрид. л-ра, 2008. 360 с.
12. Манжула А.А. Поняття та елементи правопорядку: сутність та значення. *Вісник Академії праці і соціальних відносин ФПУ. Серія «Право та державне управління»*. 2012. № 1. С. 56–60.
13. Лошицький М.В. Адміністративно-правові відносини у сфері охорони громадського порядку : дис. канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2002. 181 с.
14. Васильчук О. М. Категорія публічного порядку у міжнародному приватному праві. *Економіка. Фінанси. Право*. 2006. № 3. С. 24–29.

Slon I. I. Theoretical foundations of the public order regime in modern international private law

In modern law, public order is a complex multifaceted phenomenon that encompasses the fundamental principles of law and order, the moral principles of society and fundamental legal values. Its importance is especially growing in the context of globalization and integration of legal systems, when there is a need to protect national legal traditions and values. The study of public order is of important theoretical and practical importance for the development of the legal system of Ukraine, especially in the context of harmonizing national legislation with European legal standards and ensuring effective legal regulation of public relations. Public order is a category consisting of three elements: content, means of its regulation and goals of establishment. The means of regulating public relations that constitute the content of public order include legal and other social norms: norms of morality, customs, religious norms, rules of social coexistence. The goals of public order include:

ensuring normal conditions for human life; ensuring the exercise of property rights; maintaining the necessary conditions for the proper functioning of legal entities, their officials and public formations. In turn, the content of public order is the following systems of social relations: a system of social relations that ensure normal conditions for human life; a system of social relations that ensure the implementation of property rights; a system of social relations that ensure the proper functioning of legal entities, their officials and public formations. It is emphasized that recently in the current legislation of Ukraine there has been a not simple replacement of the term “public order” with “public order”, since the definition of “public” is broader in its content and meaning and more accurately reflects the scope of both protection and the commission of offenses.

Key words: *public order, public order, international private law, legal order, means, goals.*